

ISSN: 1814-6961 (print)
ISSN: 2788-9718 (online)

Отан тарихы
Отечественная история
History of the Homeland

Үш айда бір рет шығатын ғылыми журнал
2023. № 26 (4)

Редакция

Бас редактор

Қабылдинов Зиябек Ермұханұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының директоры (Алматы қ., Қазақстан)

E-mail: kabulzia@rambler.ru Тел.: +77014070164

Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56195670100>

Редакциялық алқа

Әбусейітова Меруерт Қуатқызы, тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі. Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының тарихи материалдарды зерттеу жөніндегі Республикалық орталығының директоры (Алматы, Қазақстан); Scopus Author ID: 57208107912; ORCID

Әбіл Еркін Аманжолұлы, тарих ғылымдарының докторы, профессор; Мемлекет тарихы институтының директоры (Астана, Қазақстан); Scopus Author ID: 55801644900; ORCID

Әжіғали Серік Ескендірұлы, тарих ғылымдарының докторы, профессор; Шығыс елдері архитектурасы Халықаралық академиясының корр.-мүшесі; Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан); Scopus Author ID: 57478728700; ORCID

Әлімбай Нұрсан, тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан); Scopus Author ID: 55860087100; ORCID

Вильмено Анне-Мари, антропология докторы, Лувен католик университетінің профессоры (Лувен, Бельгия); Scopus Author ID: 36679419300; ORCID

Крупа Татьяна Николаевна, эксперименталды археология ғылыми-зерттеу лабораториясының ғылыми қызметкері, Ә.Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Margulan Centre, «YMAI» Халықаралық ғылыми-зерттеу лабораториясының жетекшесі (Қазақстан – Украина); ORCID

Көмеков Болат Ешмұхамедұлы, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасының Ұлттық Ғылым академиясының академигі, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің Қыпшақтану Халықаралық институтының директоры, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры (Алматы, Қазақстан); Scopus Author ID: 57193858171; ORCID

Кушкүмбаев Айболат Қайырсыямұлы, тарих ғылымдарының докторы, бас ғылыми қызметкер, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университетінің аймақтану кафедрасының профессоры (Алматы, Қазақстан); Scopus Author ID: 57202775542; ORCID

Мионг Сун-ок, антропология докторы, профессор (Сеул, Корея); Scopus Author ID: 56720218700; ORCID

Моррисон Александр, PhD, NewCollege профессоры, Оксфорд (Оксфорд, Ұлыбритания); Scopus Author ID: 35794760200; ORCID

Муминов Әшірбек Құрбанұлы, тарих ғылымдарының докторы, арабист, профессор, ИКҰ (Орталық Азия) ұйымдастыру қызметінің бас директорының кеңесшісі (Стамбул, Түркия); Scopus Author ID: 56409722900; ORCID

Мұқтар Әбілсейіт Қапизұлы, «Сарайшық» мемлекеттік тарихи-мәдени музей-қорығы» РМҚК директоры, тарих ғылымдарының докторы, профессор; Scopus Author ID: 57193092619; ORCID

Оно Рюоске, тарих ғылымдарының докторы, Васеда университетінің антропологы (Токио, Жапония);

Оутрам Алан, археология ғылымдарының докторы, профессор, археология және тарих департаменті, Эксетер университеті (Эксетер, Ұлыбритания); Scopus Author ID: 8954776500; ORCID

Өмер Құл, элеуметтік ғылымдар докторы, Стамбул университетінің профессоры (Стамбул, Түркия); ORCID

Петер Финке, PhD, Макс Планк атындағы Институтының профессоры, Цюрих университеті (Цюрих, Швейцария); Scopus Author ID: 55124700300

Садвокасова Закиш Төлеханқызы, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан); Scopus Author ID: 56682843400; ORCID

Сайдов Ильхомжон Мухиддинович, тарих ғылымдарының докторы, профессор (Самарқан, Өзбекстан); ORCID

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасының Ұлттық Ғылым академиясының академигі, Италияның Болонья Ғылым Академиясының мүше корреспонденті, ҚР Ұлттық музейінің физикалық антропология лабораториясының меңгерушісі (Астана, Қазақстан); Scopus Author ID: 22979625700; ORCID

Уяма Томохико, PhD, Хоккайдо университетінің Славян-Еуразиялық зерттеулер орталығының профессоры (Саппоро, Жапония); Scopus Author ID: 56471951500; ORCID

Жауапты редактор

Мұқанова Гүлнар Қайроллақызы

Ғылыми редакторлар

Қасымова Дидар Бейсенғалиқызы

Мурзаходжаев Қуаныш Мәдиұлы

Техникалық хатшылар

Зікірбаева В.С.

Редакция

Главный редактор

Кабульдинов Зиябек Ермуханович – доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Института истории и этнологии имени Ч.Ч. Валиханова (г. Алматы, Казахстан). E-mail: kabulzia@rambler.ru; Scopus Author ID: 56195670100; ORCID.

Члены редакционной коллегии

Абиля Еркин Аманжолович, доктор исторических наук, профессор, директор Института Истории государства РК (Республика Казахстан, Астана); Scopus Author ID: 55801644900; ORCID

Ажигали Серик Ескендирович, доктор исторических наук, профессор, Главный научный сотрудник, почетный заведующий отделом этнологии и антропологии Института Истории и этнологии (Республика Казахстан, Алматы); Scopus Author ID: 57478728700; ORCID

Абусеитова Меруерт Хуатовна, доктор исторических наук, профессор, член-корреспондент Национальной академии наук РК; директор Республиканского информационного центра по изучению исторических материалов (Республика Казахстан, Алматы); Scopus Author ID: 57208107912; ORCID

Вильмено Анне-Мари, доктор антропологии, профессор Католического университета Лувен, (Бельгия, Лувен); Scopus Author ID: 36679419300; ORCID

Исмагулов Оразак Исмагулович, доктор исторических наук, профессор, академик Национальной академии наук РК, член-корр. Болонской АН (Италия), заведующий лабораторией физической антропологии Национального музея РК (Республика Казахстан, Астана); Scopus Author ID: 22979625700; ORCID

Крупа Татьяна Николаевна, научный сотрудник Научно-исследовательской лаборатории экспериментальной археологии, Павлодарский педагогический университет им. А. Маргулана, Margulan Centre, заведующая Международной научно-исследовательской лабораторией «YMAI» (Казахстан – Украина); ORCID

Кумеков Болат Ешмухамбетович, доктор исторических наук, профессор, академик Национальной академии наук РК; директор Международного института кипчаковедения Казахского национального университета имени аль-Фараби, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (Республика Казахстан, Алматы); Scopus Author ID: 57193858171; ORCID

Кушкымбаев Айболат Кайрслямович, доктор исторических наук, главный научный сотрудник, профессор кафедры регионоведения Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Республика Казахстан, Астана); Scopus Author ID: 57202775542; ORCID

Мионг Сун-ок, доктор антропологии, ассоциированный профессор (Корея, Сеул); Scopus Author ID: 56720218700; ORCID

Моррисон Александр, PhD, профессор NewCollege, Оксфорд (Великобритания, Оксфорд); Scopus Author ID: 35794760200; ORCID

Муктар Абилясеит Капизович, Директор РГКП «Государственного историко-культурного музей-заповедник «Сарайшык», доктор исторических наук, профессор; Scopus Author ID: 57193092619; ORCID

Муминов Аширбек Курбанович, доктор исторических наук, арабист, профессор; Консультант Генерального директора по организационной деятельности ОИК (Центральная Азия), (Турция, Стамбул); Scopus Author ID: 56409722900; ORCID

Нурсан Алимбай, кандидат исторических наук, профессор; Главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова (Республика Казахстан, Алматы); Scopus Author ID: 55860087100; ORCID

Омер Кул, доктор социальных наук, профессор Стамбульского университета; (Турция, Стамбул); ORCID

Оно Рюосуке, доктор исторических наук, антрополог Университет Васеда (Япония, Токио);

Оутрам Алан, доктор археологии, профессор департамента археологии и истории университета Эксетер (г. Эксетер, Великобритания); Scopus Author ID: 8954776500; ORCID

Садвокасова Закиш Тулехановна, доктор исторических наук, профессор; Главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова (Республика Казахстан, Алматы); Scopus Author ID: 56682843400; ORCID

Саидов Ильхомжон Мухидинович, доктор исторических наук, профессор (Самарканд, Узбекистан); ORCID

Уяма Томохико, PhD, профессор Центра славянско-евразийских исследований Университета Хоккайдо (Япония, Саппоро); Scopus Author ID: 56471951500; ORCID

Финке Петер, доктор PhD, профессор Института Макса Планка, университет Цюриха (Швейцария, Цюрих); Scopus Author ID: 55124700300

Ответственный редактор

Муканова Гюльнар Кайроллиновна

Научные редакторы

Касымова Дидар Бейсенгалиевна

Мурзаходжаев Куаныш

Ответственный секретарь

Мурзаходжаев Куаныш Мадиевич

Технический секретарь

Зикирбаева В.С.

Editorial Team

Editor-in-Chief

Kabuldinov Ziyabek Ermukhanovich – Doctor of Historical Sciences Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Director of Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Almaty, Kazakhstan) E-mail: kabulzia@rambler.ru

Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56195670100>

Editorial board members

Abil Erkin Amanzholovich, doctor of historical sciences, professor, director of the Institute of history of state of the Republic of Kazakhstan (Republic of Kazakhstan, Astana); Scopus Author ID: 55801644900; ORCID

Abusseitova Meruert Khuatovna, doctor of historical sciences, professor, corresponding member of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan; director of the Republican information center for studies of the historical materials (Republic of Kazakhstan, Almaty); Scopus Author ID: 57208107912; ORCID

Alimbay Nursan, candidate of historical sciences, professor; chief researcher of the C. Valikhanov Institute of history and ethnology of the Republic of Kazakhstan (Republic of Kazakhstan, Almaty). Scopus Author ID: 55860087100; ORCID

Azhigali Serik Yeskendirovich, doctor of historical sciences, professor, chief researcher, emeritus head of the department of ethnology and anthropology of the Institute of history and ethnology of the Republic of Kazakhstan (Republic of Kazakhstan, Almaty); Scopus Author ID: 57478728700; ORCID

Ismagulov Orazak Ismagulovich, doctor of historical sciences, professor, academician of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan, corresponding member of the Bologna Academy of sciences (Bologna, Italy), head of the physical anthropology laboratory of the National museum of the Republic of Kazakhstan (Republic of Kazakhstan, Astana); Scopus Author ID: 22979625700; ORCID

Krupa Tatiana Nikolaevna, Researcher at the Research Laboratory of Experimental Archaeology, Pavlodar Pedagogical University named after A. Margulan, Margulan Centre, Head of the International Research Laboratory "YMAI" (Kazakhstan – Ukraine); ORCID

Kumekov Bolat Eshmukhambetovich, doctor of historical sciences, professor, academician of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan; director of the Internal institute of Kypshak studies of the al-Farabi Kazakh national university, professor of Gumilev L. Eurasian national university (Republic of Kazakhstan, Almaty); Scopus Author ID: 57193858171; ORCID

Kushkumbayev Aibolat Kairslyamovich, doctor of historical sciences, chief researcher of the regional studies department of the Gumilev L. Eurasian national university (Republic of Kazakhstan, Astana); Scopus Author ID: 57202775542; ORCID

Morrison Alexander, PhD, professor New College, Oxford (Great Britain, Oxford); Scopus Author ID: 35794760200; ORCID

Muktar Abilseit Kapizovich, Director of the State Historical and Cultural Museum-preserve "Saraishyq" - Doctor of Historical Sciences, Professor; Scopus Author ID: 57193092619; ORCID

Myong, Soon-ok, doctor of anthropology, associate professor (Republic of Korea, Seoul); Scopus Author ID: 56720218700; ORCID

Muminov Ashirbek Kurbanovich, doctor of historical sciences, arabist, professor; consultant of the General director on organizational affairs OIC (Central Asia), (Turkey, Istanbul); Scopus Author ID: 56409722900; ORCID

Omer Cul, doctor of social sciences, professor of Istanbul university (Turkey, Istanbul); ORCID

Ono Ryosuke, PhD, anthropologist Waseda University (Japan, Tokyo);

Outram Alan, Doctor of archeology, professor, Department of Archaeology and History, University of Exeter (Exeter, UK); Scopus Author ID: 8954776500; ORCID

Peter Finke, PhD, professor of the Max Planck institute, Zurich university (Switzerland, Zurich); Scopus Author ID: 55124700300

Sadvokassova Zakish Tleukhanovna, doctor of historical sciences, professor; chief researcher of the C.C. Valikhanov Institute of history and ethnology of the Republic of Kazakhstan (Republic of Kazakhstan, Almaty); Scopus Author ID: 56682843400; ORCID

Saidov Ilkhomjon Mukhiddinovich, doctor of historical sciences, professor (Samarkand, Uzbekistan); ORCID

Uyama Tomohiko, PhD, professor of the Slavic-Eurasian researches Center of Hokkaido University (Japan, Sapporo); Scopus Author ID: 56471951500; ORCID

Vuilleminot Anne-Marie, doctor of anthropology, professor of the Catholic university of Luven, (Belgium, Luven); Scopus Author ID: 36679419300; ORCID

Executive Editor

Mukanova Gylmar

Scientific Editors

Kasymova Didar

Murzakhodzhayev Kuanysh

Executive Secretary

Murzakhodzhayev Kuanysh

Technical secretary

Zikirbayeva V.S.



ТАРИХ / ИСТОРИЯ / HISTORY

Published in the Kazakhstan

Otan tarikhy

Has been issued as a journal since 1998

ISSN: 1814-6961 (Print)

ISSN: 2788-9718 (Online)

Vol. 26. Is.4, pp. 767-778, 2023

Journal homepage: <https://otan.history.iie.kz>

FTAXP / МРНТИ / IRSTI 03.20.

https://doi.org/10.51943/2710-3994_2023_26_4_767-778

XX Ғ. БАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ АУЫЛЫ: ЭКОНОМИКАЛЫҚ-САЯСИ АХУАЛДЫ ЖІКТЕУ, ТАЛДАУ (СЫРДАРИЯ ОБЛЫСЫ МЫСАЛЫНДА)

Өтеубай Қожақұлы¹, Абусад Гафурұлы Асқар²

^{1,2}Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті
(29А, Әйтеке би көшесі, 120014, Қызылорда, Қазақстан)

¹тарих ғылымдарының докторы, профессор
<https://orcid.org/0000-0001-9263-8519> E-mail: oteubay@bk.ru

²магистрант
<https://orcid.org/0009-0006-5007-6574> E-mail: abusad.askar.01@mail.ru

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы ТЭИ, 2023

© Қожақұлы Ө., Асқар А.Г., 2023

Андатпа. *Kipicne.* Бұл мақалада XX ғасырдың басындағы Сырдария облысының шаруашылық мәселелері сипатталады. Осы өңірдегі қазақ ауылдарының экономикалық-саяси ахуалының жіктелуіне талдау жасалады. *Зерттеудің мақсаты мен міндеттері.* Сырдария облысының қазақ шаруаларының жағдайына тереңірек талдау жасау. Сонымен қатар, бай мен кедей, шаруа мен жоғары тап өкілдері арасындағы қарама-қайшылықтар, патша үкіметінің отарлауына қарсы наразылықтар, халықтың күн-көрісі, отырықшылыққа көшу, т.б. мәселелер қарастырылды. *Нәтижелер.* Мақалада статистикалық мәліметтер, архивтен алынған құжаттар кеңінен қолданылған. Сырдария өлкесінің жалпы әлеуметтік-экономикалық даму тарихы жан-жақты сипатталды. Өлкенің дамуының, әсіресе демографиялық-миграциялық жағдайына мейлінше әсер еткен патша үкіметінің аграрлық саясаты жаңа көзқарас тұрғысында сыни бағытта талқыланды. *Қорытынды.* Революциялық қозғалыстардың бұрынғы әдебиеттерде топшыланып келгеніндей оңтүстік аудандарда қарқынды болмағаны белгілі. Тұңғыш рет бұрын жарияланған архив деректері іріктеліп, ғылыми құндылығы айқындалды. Мақалада бұрын ат-үсті ғана айтылып келген патша үкіметінің отаршыл саясатының басты бағыттары осы облыстың өзіндік даму ерекшелігіне сай айқындалды.

Түйін сөздер: Сырдария, қазақ, шаруашылық, патша үкіметі, жіктеліс, экономика.

Дәйексөз үшін: Қожақұлы Ө., Асқар А.Г. XX ғ. басындағы қазақ ауылы: экономикалық-саяси ахуалды жіктеу, талдау (Сырдария облысы мысалында) // Отан тарихы. 2023. Т. 26. № 4. 767-778 б. (Қаз.) DOI: 10.51943/2710-3994_2023_26_4_767-778

KAZAKH VILLAGE AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY: CLASSIFICATION AND ANALYSIS OF THE ECONOMIC AND POLITICAL SITUATION (ON THE EXAMPLE OF THE SYRDARYA REGION)

Kozhakuly Oteubay¹, Abusad Gafuruly Askar²

^{1,2}Kyzylorda University named after Korkyt Ata (29A, Aiteke bi St., Kyzylorda 120014, Kazakhstan)

¹Doctor of historical sciences, professor
<https://orcid.org/0000-0001-9263-8519> E-mail: oteubay@bk.ru

²Master student<https://orcid.org/0009-0006-5007-6574> E-mail: abusad.askar.01@mail.ru

Annotation. *Introduction.* This article presents the economic problems of the Syrdarya region at the beginning of the 20th century. An analysis of the classification of the economic and political situation of the Kazakh auls in this region is made. *The purpose and objectives of the study.* An in-depth analysis of the situation of Kazakh farms in the Syrdarya region was made. In addition, the issues of conflicts between rich and poor, sharua and well-to-do layers of society, protests against tsarist colonization, as well as the topic of life support of the population, the transition to settlement, etc. are considered. *Results.* The article widely uses statistical data, documents from the archives of the Republic of Kazakhstan, the Russian Federation to restore the picture of the socio-economic development of the Syrdarya region. A new methodological approach is used to critically assess the agrarian policy of the tsarist government, which had a great impact on the development of the region, especially on the demographic and migration situation in the region. *Conclusion.* It is known that the revolutionary movements in the southern regions of Kazakhstan by the beginning of the 20th century were not particularly intense, as shown in Soviet historiography. The authors critically analyzed previously published archival data and determined their scientific value. The article defines the main directions of the tsarist colonial policy in the region, taking into account the unique features of the development of the region.

Keywords: Syrdaria, Kazakhs, economy, tsarist government, classification, economy.

For citation: Kozhakuly O., Askar A.G. Kazakh village at the beginning of the 20th century: classification and analysis of the economic and political situation (on the example of the Syrdarya region) // Otan tarihy. 2023. Vol. 26. No. 4. Pp. 767-778. (In Kaz.). DOI: 10.51943/2710-3994_2023_26_4_767-778

КАЗАХСКИЙ АУЛ В НАЧАЛЕ XX В.: КЛАССИФИКАЦИЯ И АНАЛИЗ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ И ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ (НА ПРИМЕРЕ СЫРДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ)

Кожасаулы Отеубай¹, Абусад Гафурулы Аскар²

^{1,2}Кызылординский университет имени Коркыт Ата (29А, ул. Айтеке би, 120014, Кызылорда, Казахстан)

¹доктор исторических наук, профессор

<https://orcid.org/0000-0001-9263-8519> E-mail: oteubay@bk.ru

²магистрант

<https://orcid.org/0009-0006-5007-6574> E-mail: abusad.askar.01@mail.ru

Аннотация. *Введение.* В данной статье представлены экономические проблемы Сырдарьинской области в начале 20 века. Сделан анализ классификации экономического и политического положения казахских аулов этого региона. *Цель и задачи исследования.* Произведен анализ положения казахских хозяйств Сырдарьинской области. Кроме того, рассмотрены вопросы о конфликтах между богатыми и бедными, шаруа и зажиточными слоями общества, протесты против царской колонизации, а также жизнеобеспечения населения, перехода к оседлости и др. *Результаты.* В статье широко использованы статистические данные, документы из архивов РК, РФ для восстановления картины социально-экономического развития Сырдарьинской области. С нового методологического подхода критически дается оценка аграрной политики царского правительства, оказавшей большое влияние на развитие региона, особенно на демографическую и миграционную ситуацию в крае. *Выводы.* Известно, что революционные движения в южных районах Казахстана к началу 20 века не были особенно интенсивными, как это показано в советской историографии. Авторами критически разобраны ранее опубликованные архивные данные и определена их научная ценность. В статье определены основные направления колониальной политики царизма в регионе, с учетом уникальных особенностей развития области.

Ключевые слова: Сырдария, казахи, хозяйство, царское правительство, классификация, экономика.



Для цитирования: Кожакулы О., Аскар А.Г. Казахский аул в начале XX в.: классификация и анализ экономической и политической ситуации (на примере Сырдарьинской области) // Отан тарихы. 2023. Т. 26. № 4. С. 767-778. (Каз.) DOI: 10.51943/2710-3994_2023_26_4_767-778

Кіріспе. Қазіргі тарих ғылымының даму барысында жеке аудандардың мәселелерін дербес қараудың аса маңыздылығы бар. Ресейдің Ішкі губернияларынан және де басқа Қазақстанмен іргелес орналасқан өңірлерден келімсек шаруалардың осы өлкеде толастамай орналасып, санының өсуі, жергілікті тұрғындардың жағдайының қиындауы Сырдария облысында да саяси ахуалдың шиеленісуіне әсерін тигізбей қоймады.

Жылдан жылға тереңдеген мүліктік дифференциацияның айқын көрінісін қазақтардағы мал санының әртүрлі әлеуметтік топтар арасында бөлінуінен де байқауға болады. Отырықшылыққа көшу, біртіндеп жатақтардың санының өсуі, қалалық шаруашылықпен байланыстың кеңеюі әсіресе бірде көлік болатын, екіншіден егін шаруашылығында тұрақты күш болып есептелінетін жылқының басты мал күші болғанына күмән келмейді.

Материалдар мен әдістер. Мақала мазмұны бойынша басты қорытындылар жасауға мүмкіндік берген басты дерек – архив құжаттары болып табылады. Тек статистикалық қана емес, сонымен қатар мазмұнды басқа да мәліметтері бар осы баспа дерегінде өте құнды да қажетті мәліметтер жинақталған. Теориялық және методикалық мәселелерді жүйелеуде, немесе сыни пиғылда сарапқа салуда біз кейінгі жылдарда «ақтаңдақтарды» зерттеу барысында қалыптасқан отар мен метрополия арасындағы, жеке өлкенің даму ерекшеліктері туралы, әлеуметтік-экономикалық мәселелер мен демографиялық құбылыстар арасындағы өзара байланыстылық және заңдылықтар негізге алынған. Тарихи-салыстырмалы әдіс пайдаланылып, өлкенің өзіндік даму мәселелерін талқылау барысында жаңа теориялық тұжырымдар негізделген.

Талқылау. Қазақстанның басқа да облыстарының тарихи даму мәселелері сияқты Сырдария әкімшілік-территориалық ауданының әржақты бағыттарын зерттеу XIX ғасырдың екінші жартысында-ақ басталды. Сырдария өзенінің бойында қоныстанған қазақ ауылдарының өмірін, шаруашылық дамуын, халқының саны мен құрамын тағы да басқа мәселелерін сипаттауда алғашқылардың бірі болып еңбегін арнаған А.Ф. Миддендорф (Экспедиция для исследования сельскохозяйственных условий русского Туркестана, 1878). Келесі тағы да баса айтылатын еңбек Н.П. Пузыревскийдің жазбалары (Сыр-Дарья, ее физические свойства и судоходность, 1902). Тағы да бір атап өтетін еңбек А.А. Кауфманның Түркістан өлкесінің отарлануының басты кезеңдері туралы шындығында құнды еңбегі. «Вопросы колонизации», «Военный сборник», «Русский инвалид» және де басқа журналдардың беттерінде көптеген осы Түркістан өлкесін, сонымен қатар Сырдария облысын отарлау жөнінде мәліметтер аз емес. Сырдария облысы туралы арнайы мақалалар ішінен көзге түсетін М.Д. Михайловтың ертеректе жарық көрген мақаласы (О сырдарьинских киргизах, 1866). Бұл мақала арнайы осы өңір тарихына арналғанмен де мардымды, құнды деректер жоқтың қасы. Қазан төңкерісінен кейінгі жылдарда Қазақстан облыстарындағы, соның ішінде Сырдария өңірі бойынша жалпылама еңбектер негізінде өлкенің саяси тарихы мәселелерін қамтыды. Солай бола тұрса да 20-30-шы жылдарда жарық көрген зерттеулерден облыстың шаруашылық мәселелеріне, буржуазиялық-демократиялық революция кезіндегі саяси және қоғамдық дамуына байланысты әр мазмұнды деректерді табу қиын емес. Бұл арада біздің бөліп алып қарайын деп отырған зерттеулеріміз Г. Тоғжановтың, С.Ж. Асфендияровтың туындылары. Тақырыпқа біртабан жақын зерттеулер қатарына М. Асылбековтың, Г.К. Кронгардтың, С. Мадуановтың т.б. еңбектерін жатқызған дұрыс болар. Осы зерттеулердің ішінен бөліп қарайтын С. Мадуановтың «Қазақ-өзбек қатынастарының XIX-XX ғасырдың басындағы дамуы» атты монографиялық зерттеуі.

Зерттеу нәтижелері. Сырдария облысы бойынша қазақ шаруаларының кедейлік немесе ауқаттылығын анықтайтын бірден-бір көрсеткіш әр жанұяның қолындағы жылқы малының үлесі. Қазақтарда XX ғасырдың басында жылқы малының айқындаушы көрсеткіш екендігін бірқатар деректер де растайды (Военный сборник, 1903: 111-113). Әрине әртүрлі автор жылқы санын есепке алмай-ақ жалпы мүліктің жағдайына қарап, ауқатты немесе кедейленген топтарға әртүрлі қазақ семьяларын жатқызады.

Мысалы, зерттеуші С. Толыбековтың есептеуіне қарағанда байлар тобына (облыстық Перовскі, Қазалы уездерінің көшпелі аудандарында) 200 бас ұсақ және 50 ірі қара мал ұстаған,



ол кедейлерге осыдан саны аз малды қазақтарды жатқызады. Ауқаттыларды ірі, орта және ұсақ деп үш категорияға жіктейді. Ірі байларға 2000 және одан артық қой мен 400 ірі қара малы бар, орташаға 500 қой мен 100, ал ұсақ байларға 200 қой мен 50 ірі қара малы барларды жатқызады (Толыбеков, 1959: 131).

Бірінші дүниежүзілік соғысқа дейінгі қазақ ауылдарының әлеуметтік құрылысын анықтауда Е. Бекмаханов негізінде далалы аудандарды зерттеді. Бірақ оның қорытындылары біз үшін өте құнды. Қазақ қоғамындағы феодал топтарына мұсылманның ақсүйектерін де, қожа мен молдаларды да жатқызуға болады деп тұжырымдайды (Бекмаханов, 1957: 40).

XX ғасырдың басында әлеуметтік жіктелудің бір көрінісі әсіресе ірі байлардың шаруашылығы мен шаруалардың саудасының өсуі. Өнімді көбірек беретін малдарды ұстауға мән берілді. Облыстың Әулиеата, Шымкент, Қазалы уездеріндегі сатылған жылқының 65 пайызы, қой мен ешкінің 60 пайызы ірі байлардың үлесіне тиді, ал дағдарыстағы шаруалар кедейлене түсті. Сырдария облысының Шымкент және Әулиеата уездеріндегі әлеуметтік жіктелудің нәтижелері біршама, басқаша. Осы өлкеде тауарлы егін шаруашылығы XX ғасырдың басында кең өріс алды. Осыған сай тұрғындардың ауқаттылық дәрежесін мал бастарының санына қарай емес, егістік жер көлеміне орай белгілеген жөн.

1-кесте. Шымкент уезіндегі тұрғындардың әлеуметтік жіктелуі
[Table 1. Social classification of residents in Shymkent uyezd]

Заттардың санына қарай шаруашылықтардың топталуы	Жалпы шаруашылықтың саны	Бір шаруашылыққа кештік егіс көлемі десятина	Бір шаруашылыққа келетін мал басы саны
Аты жоқтар	20,52	6,8	1,95
1 аты барлар	37,28	9,46	5,55
2-3 аты барлар	21,35	11,22	10,79
4-5 аты барлар	6,82	12,97	16,25
6-8 аты барлар	5,59	13,79	21,35
9-13 аты барлар	4,41	15,82	30,52
14-22 аты барлар	2,50	18,57	46,90
23-60 аты барлар	1,30	18,57	75,84
51-100 аты барлар	0,21	36,55	150,34
100 ден артық	0,02	53,80	302,29

2-кесте. Жетісу облысымен іргелес Сырдария облысының Әулие-Ата уезінің мәліметтері
[Table 2. The information of Aulie-Ata district of Syrdarya region, adjacent to Zhetysu region]

Заттардың санына қарай шаруашылықтардың топталуы	Жалпы шаруашылықтың саны	Бір шаруашылыққа кештік егіс көлемі десятина	Бір шаруашылыққа келетін мал басы саны
Аты жоқтар	12,80	2,50	2,0
бір аты барлар	33,70	3,70	5,30
2-3 аты барлар	22,10	4,60	9,70
4-5 аты барлар	7,80	5,80	13,50
6-8 аты барлар	6,20	4,90	16,60
9-13 аты барлар	6,50	5,0	21,20
14-22 аты барлар	5,90	5,60	32,70
23-50 аты барлар	3,80	6,50	58,40
50 ден артық	1,20	9,80	130,80

Облыстың басқа да уездері сияқты Перовск уезінде де, қуаты төмен әлсіз шаруашылықтар орта есеппен 68,7 пайыз, орташалар – 17,6 ал байлардың шаруашылықтары 13,7 пайыз болып отыр. Сондықтан Қазалы уезімен салыстырғанда Перовск уезінде күйзелген әлсіздердің шаруашылығы анағұрлым басымырақ. Осы салыстырма деректердің өзі – Сырдария облысы бойынша әлеуметтіктің жіктің әртүрлі сипатта қалыптасқандығын көрсетеді. Жоғарыда



зерттеліп отырған облыс бойынша қазақ ауылдарының мал бойынша жіктелу дәрежесін анықтадық. XX ғасырдың басында капиталистік қатынастардың біртіндеп өлкеде тарауы әлеуметтік дифференциацияның капиталистік формаларының пайда болуына әсер етпей қоймады. Әсіресе, жалдамалы жұмысшыларды пайдаланған шаруашылықтардың санының біршама өскендігін көреміз.

3-кесте. Шымкент және Қазалы уездерінің бай шаруашылықтарында жалдамалы еңбекті пайдалану

[Table 3. Use of hired labor in rich farms of Shymkent and Kazaly districts]

Аудан аттары	Шаруашылықтың жалпы саны	Соның ішінде	
		жалдамалы еңбекті пайдаланғандар	жалшылыққа кеткендер
1. Шымкент уезі	4012	1348	578
2. Шымкент уезі, дала бөлімі	4909	1229	569
3. Қазалы уезі, Ақтоғай және Жамансар болысы	580	65	34
4. Қазалы уезі, Заңғар және Қалымбас болысы	638	84	14

Біз осы жерде берген көрсеткіштеріміз шаруашылықтың жеке салаларын ғана қамтиды да, жалпы экономиканың жалпы көрінісін осы мәселе бойынша айқындай алмайды. Ал басқа да шаруашылық салаларын қоссақ, онда жалдамалы еңбегінің кәсіпорындарда өз күшін жалдауға мәжбүр болғандарының көлемі төмендегідей. Әулиеата уезінде – 83,5 %, Шымкент уезінде – 73,5 %, Қазалы уезінде – 40,3 %, Перовск уезінде – 42,5 %. Соңғы екі уезде басым үлес балық аулау кәсібімен айналысушылар пайдасына тиіп отыр. Бұл жағдай балық кәсіпорындарындағы жұмысшылардың үлесінің басымдығымен түсіндірілген жөн. Тек Аралдағы «Хиуа акционерлік қоғамында» 1000-нан аса жұмысшылар мен қызметкерлердің көпшілігі жеке меншіктік кәсіпорындарында күніне жалданды да ал жалақылары тәулігіне 50-60 тиыннан аздап асты.

Ауыл шаруашылығына тартылған әлі де арнайы өндірісті мамандығы жоқ қазақ жұмысшылары біртіндеп ақша-тауар өндірісіне тартылып, ұлттық буржуазияның алғашқы осы өңірдегі тобын құрды.

Сауда-өсімкорлық капитал жергілікті тұрғындарды сүліктей сорғанмен ауылдарда, мүлкітік жіктеуді бұрынғыдан тереңдетіп, рыноктық, капиталистік құбылыстардың кеңеюіне жол ашқанын атап өткен жөн.

Мәліметтерге қарағанда, 1906 жылы Шымкент уезіндегі халықтың 80,38 %-дан астамы отырықшылыққа көшіп, 16,2 % көшпелі мал шаруашылығымен, қалғаны егін шаруашылығымен айналысқан (Сулейменов, 1963: 219). Қазалы уезінің 57,14 %, Перовск уезінің 31,18 (Галузо, 1929: 88) ал облыс бойынша XX ғасырдың басында халықтың 61 % көшпелі болған (Сужиков, 1959: 10), яғни облыстық уездері бойынша жағдай әртүрлі қалыптасқан.

Дихандардың еңбек құралдары әлі де болса қарапайым, ғасырлар бойы пайдаланылған еңбек құралдар әлі де егін шаруашылығында орын алды. Темір соқалар мен ауыл шаруашылығының жаңа техникасы бай шаруашылықтарда ғана қолданылды. Ал кедейленген дихандардың өздерінің шаруашылықтарына сапалы техниканы қолданатын не жөндейтін жұмысшылар жоқтың қасы еді. Облыс бойынша 52,923 шаруашылықтың яғни олардың 20,3 % - ның жеткілікті жұмыс көлігі болмады (Турсынов, 1962: 101).

Жалпы алғанда егін жинау мен оны бастырудың қарапайым тәсілдері Сырдария облысында басым болды.

Облыстағы мақтаның басым бөлігі Ресейдің губернияларындағы жеңіл өнеркәсіп орындарына жіберілді де, Оңтүстік уездер осындай өндіріс орындарымен, яғни мақтамен қамтамасыз ететін шикізат қорына айналды.

Халықтың басым көпшілігі шаруа қожалықтарынан құралған. Сырдария, тіпті оған көршілес орналасқан Жетісу облысы уездерінің патша үкіметінің отарлық аудандарына айналғанын жоғарыда келтірілген деректерде біршама дәлелденді. Экономикалық даму саласындағы кейбір жеке өзгешеліктер (мысалы, далалық облыстармен салыстырғанда)



элеуметтік қайшылықтардың шиеленісуіне жол ашты. Оны царизмнің салық саясатынан көреміз: үй басы салығы 1,50 тиыннан 4 сомға дейін көтерілді (РФОМТА. 1396 қор. I тізбе. 197-іс. 43 п.). Сонымен қатар қазақ шаруалары өкіметтік қоныстардың құрылыс жұмыстарына жұмсалатын қаражаттардың бір бөлігін өтеуге міндеттенді. Мектептерде ауруханаларда төсек-орындар үшін тағы басқа жұмсалатын шығын шаруалардың есебінен өтелді. Ал ақсүйектің тұқымдары, әсіресе төре-сұлтан тұқымдары бұндай ауыртпашылықтардан босатылды.

Сырдария облысы сияқты отарлық аймақта патша өкіметінің алым-салығының басты ауыртпалығы кедейленген топтар мойнына түскенін аңғару қиын емес. Осындай қысымға шыдай алмаған қазақ шаруалар ауыл әкімдері болыстарға, отаршылдарға наразылықтар білдіріп облыстық әскер губернаторына шағымдарында болыснайлардың мал мен жергілікті қаржыны еріктеріне сай талан-таражға салғандығына көңіл аударылды (РФОМТА. 119 қор. I тізбе. 164-іс. 607-іс. 29 п.).

Шаруалардың тағы бір шағымына көңіл аударсақ ауылдық болыстары салықтармен элеуметтік езуді күшейтіп, наразылық білдірушілерді жазаға тартатын. Мысалы, Шымкент уезінің Сары болыснайы Б. Хусейнбаев 1612 сомды өзінің пайдасына жаратып, салық төлеуден бас тартқан бір ауылдасын таякпен дүрелеген (РФОМТА. 119 қор. I тізбе. 164-іс. 607-іс. 32 п.).

Сырдария облысында басқа да аймақтардағы сияқты, кедейлерді сорып, пайда табудың тиімді бір жолы «Ортақтасу» (жерді ортақтасып өңдеу) кең тарала бастады. Еңбекпен ортақтасу – кедейлерді экономикадан тыс құралдармен сору байлардың элеуметтік қысымының бір жолы. Ортақтасуда еңбек пен құралдарды бірыңғай пайдаланудың арнайы белгіленген ережелері анықталмады. Ол екі жақты (екі адам арасы) немесе үш жақты да болып қалыптасатын. Мысалы, кедейге бай өз жер меншігінің бір бөлігін, астық тұқымын, жұмыс көлігін, уақытша пайдалануға берсе де егістікті жерлерде өңдеуге, оны күтуге сіңірген ауыр еңбек ескерілмей жиналған. Өнімнің 2/3 бөлігін арендаторға беруге міндеттелді.

Жалпы монографиялық зерттеулерде атап көрсетілгендей Сырдария облысындағы аграрлық қайшылықтар XIX ғасырдың екінші жартысынан қалыптаса бастаған. Столыпин реформасынан кейінгі жылдарда тереңдеген жалпы отаршылдық саясаттың салдары деп қорытындыласақ ақиқатты ашуға бір талпынғандық болар еді.

Аграрлық қайшылық элеуметтік қарсылықты шиеленістіргенмен де, қалалар мен ауыл шаруашылық өндірісіндегі жұмысшылардың белсенді қатысуынсыз қоғамдық толқудың таптық, антогонистік қайшылықтарға апармайтыны сөзсіз.

Алайда облыс кәсіпорындарда жұмысшылардың тұрақты кадры болмауы күрестің қарқынын әлсіретті, ал жағдай бұрынғыша ауыр күйінде қала берді. Мардымсыз, күніне 30-40 тиын алатын жалақы, қазақ жұмысшыларының ең қарапайым талаптарына да жетпейтін. Империяның орталығындағы және өлкедегі революциялық қозғалыстардың одан әрі көтерілуіне Ресейдегі 1901-1903 жылдардағы өнеркәсіп дағдарысынан кейінгі елдің ішіндегі өріс алған революциялық ахуалдың шиеленісуін жаншуда үкімет өз тарапынан шаралар қолданды.

Патша үкіметі еңбекші бұқараны қараңғылықта ұстау үшін жергілікті, мектептерді жауып, ағарту мекемелеріне қысым көрсетті. Патша өкіметі жергілікті халықтың алдыңғы қатарлы өкілдерінің ағартушылық немесе саяси бастамасын қағып тастап отырды. Олар шеткі аймақтағы, соның ішінде осы өлкедегі бұқара белсенділігін жаншып отырды.

Өлкедегі тұрғындардың элеуметтік толқуларын болдырмау басқа жерлерге жайылып кетуінен сескенген өкімет Шымкент, Әулиеата, Ташкент уездерін күшейтілген күзеттің мерзімін 1902 жылға дейін ұзартуы осы қорқыныштың бір көрінісі (РФОМТА. 1263 қор. 2 тізбе. 5514 іс. 844 п.).

Сырдариядағы жұмысшылардың қимыл әрекеттері XIX ғасырдың 90 жылдары өзінде-ақ байқалды. Ірі ереуілдер XX ғасырдың басында Орынбор-Ташкент теміржолын салу кезінде әсіресе білінді. Ұзақ мерзімде жұмысшылардың жалақыларын ала алмауы осы наразылыққа себеп болған.

Үкіметтің әсіресе ұлтты қанау саясатына қарсылық тек қалаларды ғана емес, сонымен қатар қазақ ауылын да қамтыды.

1905 жылы 9 қаңтарда Петербургте қарусыз жұмысшыларды соққыға жыққан патшаның зұлымдығы туралы хабар Қазақ даласына да тез тарады (Писковский, 1958: 103). Қалалар мен селоларда, жұмысшылар мен қала кедейлерінің жиналыстарында, сондай-ақ Кедей



шаруалардың жиындарында патшаның озбырлығына қарсы наразылық білдірілген үн көтеріліп жатты.

Облыстық Перовск, Қазалы темір жол станцияларының жұмысшылары мен демократиялық ниеттегі жұртшылығының қанды жексенбіні айыптаған қобалжулары жиіледі. Әсіресе Перовскіде бас көтерулер ерекше көзге түсті.

1905 жылы «Қанды жексенбі» оқиғасы туралы хабар телеграф арқылы Сырдарияның басты мекені Ташкентке және облыстық темір жол бойларына іргелес қалаларға қаңтар айының 10-да жетті. Сол күні Ташкенттің РСДЖП тобы Петроградтағы оқиғаның саяси мәнін, үндеулермен халыққа түсіндіре бастады. Сырдария облысының әскери губернаторы 1905 жылы уездерге таратқан нұсқауында: «Тұтандырғыш қасиеті бар революциялық қағаздар – Сырдария облысының... арасында байқалады» - деп атап көрсетті (ҚРОМА. 145 қор. 2 тізбе. 92 іс. 9 п.).

Саяси бағыттағы үндеулер жасырын баспаханаларда көбейтіліп басты қоныстарда кең түрде таратылды, темір жол бойындағы әскери казармаларға және Перовск, Қазалы, Түркістан, Арыс, Шымкент т.б. жерлердегі жұмысшылар шоғырланған қоныстарға жеткізілді.

1905 жылы қаңтар айының 12-де Мәскеу университетінің 150 жылдығына арналған облыстың орталығы Ташкенттегі көпшілік қауым жиында либерал-буржуазиялық интелегенттердің банкет ұйымдастыруды жоспарлауын жергілікті социал-демократтар патша үкіметін әшкерелеу үшін оның трибунасын пайдалануға бел байлады.

Банкетке 600 адамға жақын либерал интелегенттер, дәрігерлер, мұғалімдер, инженерлер, адвокаттар келді. Жергілікті интеллигенцияның басқа да өкілдері бас қосты (ӨРОМА. 132 қор. 1 тізбе. 112 іс. 8 п.). Социал-демократ ұйымының мүшелері В.А. Коршанин т.б. мінбедегі сөйлеген сөздерінде облыс жұмысшыларының жағдайын сипаттап ауыр, жұмыс мерзімінің ұзақтығының қысқартуларын, жалақының көбейуін талап етті, жұмысшылар мен шаруаларды ортақ күреске шақырды (ӨРОМА. 132 қор. 1 тізбе. 123 іс. 9 п.). Шешендер сөз, баспасөз, бостандығын құрылтай жиналысының шақырылуын, жалпыға бірдей, тең, төте және жасырын сайлау негізінде демократиялық республиканың жариялануын күн тәртібіндегі басты мақсат ретінде түсіндірді (ӨРОМА. 132 қор. 1 тізбе. 140 іс. 14 п.).

Патша үкіметінің озбырлығына қарсылық көрсеткен жиынға қатысушылар Петербургтегі азап шеккен жұмысшылар мен олардың жанұяларына жәрдем ретінде 130 сом қаражат жинастырды.

Жиналыстың соңында царизмге қарсы аянбай күреске шақырған жергілікті социал-демократиялық ұйымның үндеулері таратылды. Полиция тергеуінің салдарынан біраз жергілікті белсенділер жұмыстан босатып, әртүрлі жазаға тартылды.

Көп ұзамай ақпан айының 19-да Ташкенттің көптеген мастерскойлары мен темір жол бойындағы жұмысшылардың ірі ереуілі басталды. Ықпалы оның көрші Перовск, Қазалы, Арал, Шымкент және Түркістандағы жұмысшылардың саяси толқуына әсерін тигізді. Осы өңірдегі теміржолшылар да өздерінің Экономикалық ахуалының жақсаруын, жұмыс күнінің қысқартуын талап етті.

1905 жылдың ақпан айында Орынбор-Ташкент темір жолындағы депо мастерской жұмысшылары да экономикалық талаптар көтеріп, мейрам күндері жұмыс күнін 12 сағаттан 8 сағатқа шегеруді, жалақы көбейтілуін, күнделікті тұрмыс-халдерін жақсартуын талап еткен саяси мәні бар ереуілдер ұйымдастырды. бұл оқиға Ташкенттен Қазанға дейінгі темір жол торабындағы жұмысшыларды қамтыды.

Ал Перовскінің депо-мастерской жұмысшылары бірнеше әріптестерін себепсіз жұмыстан босатуға қарсылық білдірді, екі күн бойы ереуілді тоқтатпады (Бекмаханов, 1957: 292). 1905 жылы сәуір айында Шымкент станциясындағы жұмысшылардың ереуілдері де осының жалғасы еді. 9 сәуірде жұмысшылар қайтадан бой көтеріп, 1905 жылы сәуір айының 2-де Ташкент социал-демократиялық тобының царизмге қарсы аяусыз күреске шақырған «Орта Азияның жұмысшы жалшыларына» деген саяси үндеуін таратты. Жұмысшылардың мұндай ереуілдерінің жиіленуінен қорыққан Орынбор-Ташкент жолының әкімшілік басқаруы бірсыпыра талаптарды орындауға мәжбүр болды. Бұл жағдай облыста теміржолшылардың бірқатар талаптарының орындауына әкелді (Шафиро, 1965: 55).

Объективті түрде III съезден кейін РСДЖП-ның Ташкент комитеті облыста өзінің ұйымдастыру қызметін кеңейте түсті. Осының барысында 1905 жылы мамыр айының 1-де Ташкент пен Түркістан станцияларының жұмысшылары жұмысқа шықпай, «Жойылсын



самодержавие!» «Жұмысшыларды азат ету жұмысшылардың өз ісі» - деген ұрандар мен саяси маевкалар өткізді. Қаладағы кәсіпорын жұмысшыларының қатысуымен жергілікті социал-демократиялық топтардың бастауымен осындай маевка Перовскіде өткізілді. Осыдан іле сала Жосалы станциясы мен Қармақшы селосында Теміржол жұмысшыларынан байқалды. Әрине, Жұмысшы қозғалысы әсіресе облыстық әкімшілік орталығы Ташкентке анағұрлым қарқынды болды. Оны мамырдың 20-да қаланың бағында мыңдаған тұрғындар қатысуымен саяси рухта өткен ереуілдер дәлелдеді.

1905 жылдың жазынан теміржолшылардың бой көрсетулері ашық саяси сипат алды. Мысалы, Перовск жұмысшылары маусым-тамыз айларында вокзал маңына жиі жиналып жергілікті РСДЖП тобының бүкіл Ресей көлемінде болатын қарулы көтеріліске шақырған үндеулер мен листовкаларын таратты. Жиналыстардың инициативалары социал-демократиялық топтық мүшелері слесарь Давидов, ағаш ұстасы Торохов, слесарьдың шәкірті Бироков болды. Олар РСДРП-ның Ташкент комитетімен байланыс жасап отырды.

Қазан айының 16-19-да үлкен демонстрациялардың бірі облыс орталығында болды. Демонстранттар қаланың бірқалыпты жұмыс орындарын қиратып, жолдағы дүкендерді, оқу орындарын жапқызып, қаладағы түрмеге қарай беттеді (РФОМТА. 1276 қор. 1 тізбе. 66-іс. 5 п.). Кәсіпорындағы жұмысшылар, теміржолшылар, оқушы жастар, мұғалімдер оларға қосылып, қолдарына қызыл жалау алып революциялық өлеңдермен «Жойылсын самодержавие», 8 сағат жұмыс күні мен демократиялық республика жасасын» - деген ашық саяси ұрандармен қарсылықты күшейтті.

Еңбекшілердің жалпы бұқаралық демократиясы қазан айының 19-да Перовскіде басталды. Оған әр түрлі ұлттың еңбекшілері – орыстар, украиндар, белорустар, қазақтар, өзбектер және басқа ұлт өкілдері атсалысты. Вокзал маңындағы азық-түлік қоймасының үйінде өткізілген митингте РСДЖП жергілікті тобының өкілдері жалынды сөз сөйледі. Шешендер арасында депо жұмысшылары А. Исаев, А. Торохов, есепші Новаковский, студент Никольский және басқалар болды. Олар «Россиядағы азаттық қозғалыстың 50 жыл бойғы жалпы көрінісін сипаттап берді, тағы да патша өкіметіне қарсы, революцияға шақырды, стачкалық комитет құрылды, оған А. Торохов төраға болып сайланды. Мұқтаждық көрушілерге көмек көрсетуде, комитеттің бастамасымен сол жерде 200 сомнан астам қаржы жиналып жасақ құрылды. Келісіп қимылдау үшін комитет Темір жол жұмысшылары одағының Петербург және Ашхабад бөлімдерімен байланыс орнатты (ҚРОМА. 50-қор. 306 іс. 2 п.). Стачкалық комитет азық-түлік ісін шешуге атсалысты, қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етті, Орынбор-Ташкент теміржолының Оңтүстік торабында поездардың қалтқысыз жүрісіне және телеграф қызметін үйлестіруге қатысты.

Облыстың басты қоныстарын қамтыған ереуілдер 1905 жылдың қараша желтоқсан айларын қамтып, жұмысшылардың санасының оянғанын көрсетті.

Қазан айының соңы қарашаның басында ереуілдер жалпы Орынбор-Ташкент темір жолының бүкіл Оңтүстік бөлігін қамтыды. Перовскіден 50 шақырым жерде Сұлутөбе станциясында Ташкенттен шыққан жолаушылар поезы тоқтатылды. Түркістаннан бастап Қазалы станциясына дейінгі жолдың Оңтүстік торабында поездардың қимылдау графигін жұмысшылар өздері бақылады (Асылбеков, 1955: 92).

Ереуілдер барысында оның басшыларын (Новаковский, т.б.) Жандарм полициясы түрмеге қамады. Ондай жазалау, қуғындау арқылы отаршылдық үкіметі бұқара халықтың бетін революциялық қозғалыстан аударуға тырысқаны нәтижесіз аяқталды.

1905-1907 жылдардағы революциялық қозғалысқа жоғарыда көрсетілгендей тек жұмысшылар қатысып қойған жоқ.

Сырдарияның Әулиеата, Перовск, Қазалы, Ташкент уездері мен Түркістан қаласында шаруалардың наразылықтары ашық көрінді. Күрес барысында жергілікті қазақтар өз еріктерімен бұрынғы орыс шаруаларына кеткен жерлерін қайтаруға тырысты. Мысалы, Перовскіде 1905 жылы осындай баскөтерулер саны 183-ке жеткен. Революциялық қозғалыстың алғашқы екі жылында шаруалар төленуге тиісті салықтарды өткізуден жаппай бас тартты. Осының бір дәлелі Ташкент уезі бойынша 121 мың сомның салығы қазынаға құйылмады.

1906 жылы Шаруалардың салық төлемеуін, өз міндеткерліктерін орындамауынан қазынаның жалпы жағдайы шиеленісіп кетті. Осындай жағдайлар Перовск уезінің Сауран, Әулиеата уезінің Ботамойнақ-Алмалы, Шымкент уезінің Арыстанды, Бадам т.б. болыстарында



да байқалды. Көптеген уездерде жер салығы 1906 жылы төленбеді. Сырдария Шаруаларының негізгі көкейкесті мәселелері жер болғандықтан ауылдарда, қыстақтар мен деревняларда жер үшін, су үшін күрес таластар күшейе берді.

Жер мәселесіндегі толқулар әртүрлі формаларда ұйымдастырып, Шаруалар полициядан жасқанбастан жергілікті озбыр байлардан, орыс кулактарының жерлерін басып ала бастады. Мысалы, 1906 жылы Әулиеата қаласы қарамағындағы жерлерден 1906 жылы, еңбекші шаруалар 136 десятина 215 сажен жерді қайтадан өздеріне қайтарды. Осындай жағдайлар Ташкент уезінің Аблық қыстағындағы, тағыда басқа оқиғалардан көрінді. Шаруалар арасындағы жалпы толқуларды ұйымдастырушы А.Н. Рувимов пен Тарасовтар үгіт жұмыстарын күшейтіп, оларды шаруалар одағына біріктіруге үгіттеді. Әулиеата уезінде саяси мәні бар үндеулердің «Барлық Ресей шаруаларына манифест», «Армия мен флоттағыларға манифест» т.б. көбейіп бара жатқандығын байқаған облыстың әскери губернаторы жоғарғы Петербургқа хабарлағанда, Сырдария шаруаларын революциялық күрестен аулақ ұстау үшін Әулиеата қаласында «петициялық науқан» ашқан (Сулейменов, 1963: 31). Шаруалардың талаптары бара-бара қарқынды сипат алды. Бір құжат келтірейік: Әулиеата уезінің Қарабаево селосындағы көшпелі Шаруалар Мерке участогының приставынан өздерін егістік жерлермен қамтамасыз етуді батыл түрде талап еткен. Осыдан сескенген уезд бастығы Ташкенттен бірнеше жүз қарулы казактарды шақыртуға мәжбүр болды. Ал селоның ақсақалы Рувимовтың «ақпатшаға тілі тигізгені үшін» жауапқа тартылды.

1906 жылы көкек айында Михайловка селосындағы «тәртіпсіздікті» тыйуда арнайы Казак отряды шақырылды. Қоныс аударушылар жері жоқ Шаруаларға жер бөлініп берілуін, салық мөлшерінің азайтылуын талап етті. Тек Әулиеата уезіндегі ғана емес, сонымен бірге Шымкент пен Перовск уездеріне орналасқан шаруалар арасында да осындай толқулар болды. Ташкент уезіне қоныс аударған шаруалар жағдайы тіпті ауыр еді.

Столыпиннің аграрлық саясатының ауыр салдарлары, қазақ жерлерін отарлаудың кең бағыт алуы, әрине, революцияның жаңа өрлеу кезінде де жағдайды шиеленістірді.

1910-1911 жылдары Ресейде Экономикалық жағдай біртіндеп өзгерді. Өнеркәсіптік өрлеу басталды да, үнсіздік кезеңі аяқталды. Экономикалық өрлеу жылдарында өнім өндіру де біршама ұлғайды. Мысалы, Ресейде 1909 жылы небәрі 1591 млн. пұт тас көмір, өндірілсе, 1913 жылы 2214 млн. пұтқа жетті, сол жылдары 191 млн-нан 300 млн пұтқа дейін болат балқытылды. Ресейде Өнеркәсіп орындарында 2413,8 мың жұмысшылар болса, 1913 жылы ол 3114,9 мыңға жетті, яғни 1910-1913 ж. аралықтарында жұмысшылардың саны – 27,3 процентке өсті (Метелица, 1961: 51).

Еліміздің орталығында болған революциялық өрлеу, Қазақстанды, соның ішінде Сырдария облысын қамтымай қоймады. Қазақ ауылы, өзбек қышлағы және қоныс аударушы орыс деревняларында әлеуметтік қайшылық шиеленісті. Жердің басым бөлігінің байлардың қолында қалуы тартысты үдетті. Мысалы, Перовск уезінің Шиелі болысында №12 ауылда өңдеуге жарамды 150 десятина жердің бәрі дерлік байдың қолында (Өсербаев, 1959: 33) болды және осы уездегі бар жылқының 57 қой, ешкінің 61, түйенің 48 проценті байлардың меншігінде болды.

Шымкенттің уақытша тексеру комиссиясы Сайрамсу болысы (Шымкент уезі) ауылдарындағы қазақтардың пайдалануындағы жерлерді тартып алу үшін өздеріне қолайлы арнайы жобаны бекіткен (ҚРОМА. 33-қор. 1 тізбе. 59 іс. 125 п.). Лалекин көшпелі қазақтарға мемлекеттік жерлерді «арендаға беруге, сатуға болмайтындығы деген» ережені шығарды. Есепке қарағанда бар болғаны малшы қазақтарға орта есеппен 0.6-0.9 десятинадан ғана жер келеді екен. Осындай жағдайды Қазалы, Әулиеата, Ташкент уездерімен де көптеп кездестіруге болады. Ауыр жағдайға төзе алмаған кедейлер, орташа топтар байларға, болыс чиновниктері мен ауыл отаршылдарына қарсы жиі бас көтерді, озбырлыққа қарсы тұрды. Тек жұмысшылар мен шаруалар ғана емес, тіпті Түркістанның күзет бөлімі де солдаттардың арасында революциялық ниеттің оянғаны, революциялық үйірмелердің пайда болғанын, әскер ішінде үкіметке қарсы насихаттың күшейе бастағанын көрсетті. Соның артынша, 1911 жылы ақпан айында, Шымкент қаласындағы саперлар әскери бөлім арасында толқулар басталып, рота солдаттары саяси қысымға қарсылық білдірген.



Жұмысшылардың, солдаттардың наразылықтарының саяси бағыт алуы, өздерінің старшындары, боласнайларына қарсылық және жергілікті жердегі әкімшілік тарапынан әртүрлі қысымдардан әбден титықтаған уезд шаруаларының араларын толқуларға белсене араласты.

Әулиеата уезінің Сарыбұлақ болысындағы шаруалар жергілікті чиновниктерге салық төлеуден үзілді-кесілді бас тартқан (ӨРОМА. И-1 қор. 12 тізбе. 1080 іс. 2 п.). 1911 жылы Шілік (Шымкент уезі) селосындағы қазақтардың жерінің тартып алынып, оның қоныс аударушы кулак семьяларына беруі ауыл тұрғындары арасында аграрлық Майдантал, Ниязбек, Пскент, Әулиеата уезінің Қарабақыр, Құмарық, Перовск уезінің Қараөзек, Сауран болыстарында жергілікті қазақ шаруаларының наразылығы Түркістан губернаторын қобалжытты.

Әсіресе революциялық қозғалыстың күшті көтерілу кезеңі 1912 жылы көкек айындағы Сібірдегі Лена алтын кеніндегі қарусыз жұмысшыларды қанға бояумен байланысты. Бұл оқиға тек Ресейлік емес, сонымен қатар отарлық аймақтағы ұлт аудандардағы саяси ахуалдың, соның ішінде Қазақстандағы ахуалдың үкімет саясатына мейлінше қарсылық жағдайда қалыптасуына әсер етті.

Түркістанда, Әулиеатада, Шымкентте, Перовскіде, Қазалыда және темір жол бойындағы станцияларды, Арыс, Шиелі, Желек, Жосалы сияқты қоныстарда бұқара арасында үгіт жұмыстарын жүргізу жұмысшылар мен шаруалардың патша үкіметінің ұлттық, аграрлық саясатына қарсылық кең өріс алды. Жергілікті өңірдегі жұмысшылардың жағдайы Ресейдің Еуропалық бөлігіндегі жұмыскерлер ахуалынан тіпті ауыр еді. Жалақыны олардан 1,5 есе (Савокин, 1957: 8), ал әйелдер еркектерден 40-50 процент кем алатын, еңбек ақының мөлшері өте төмен күніне 30-40 тиыннан аспады.

Сырдария облысындағы патша әскері арасындағы революциялық қозғалыстың жандана бастауы ерекше оқиға. Елдегі самодержавиелік тәртіптерге солдаттардың наразылығын дәлелдейтін құжаттар аз емес. Ташкент қаласына жақын бірінші және екінші Түркістан сапер батальондардағы төменгі шендердің 1912 жылы шілде айының 1-де бас көтеруі өңірдегі белгілі оқиға. Онда 130-дан астам солдаттар лагерь алдында саяси ұран тастағанда оларға басқа ротаның солдаттарының да келіп қосылғаны ақиқат. Солдаттардың көтерілісіне басшылық болмады, бұл олардың әрі қарай қозғалуын әлсіретіп, көтеріліс жаншылды. Оқиғаға белсене қатынасқан 14 солдат өлім жазасына бұйырылып, 208-і қара жұмысқа айдалды. Дегенмен Түркістан сапер батальондары солдаттардың көтерілісі Қазақстан сияқты отар аймағындағы ірі оқиға екендігі сөзсіз. Әулиеата, Перовск, Қазалы, Шымкент уездеріндегі шаруалардың толқулары да күшпен басылды бірақ та қарулы күш, жазалаушы отрядтарды бейбіт халыққа қарсы қолдану нақты нәтиже бермеді, керісінше үкіметке қарсылықты үдетті.

Қорытынды. Сонымен осы мақаладағы әртүрлі сипаттағы құжаттарды уездегі, кейбір оқиғалар бойынша болыстар, тіпті ірі қалаларға тікелей іргелес орналасқан ауылдармен салыстыра талдау XX ғасырдың басында Сырдария облысының әлеуметтік-қоғамдық және саяси өміріндегі басты оқиғаларға Ресейдің орталығындағы революциялық ахуалдың еріксіз әсер еткенін дәлелдейді. Алайда біз пайдаланған архив, және басқа да мәліметтер осындай орталықтан алшақ орналасқан Сырдария сияқты өлкені алып қарағанда, ашық революциялық бас көтерулердің Қазақстанның солтүстік және шығыс аймақтарымен, мысалы, өнеркәсіптік орталыққа жақын орналасқан дала уәлаятымен салыстырғанда бәсеңдеу болғанын атап өткеніміз жөн. Тоқырау дәуіріндегі революциялық қозғалыстың «шынайы бұқаралық сипаты жөніндегі» қорытындылар осы өңірдегі оқиғаларға, дәлірек айтқанда революциялық бас көтерудің нәтижелеріне көз жүгіртсек сол ойлардың асыра сілтеушілік екеніне көңіл аударуға болады. Осы облыстың өзінде әлеуметтік қозғалысты жіктей қарағанда Перовск, Әулиеата, Шымкент уездерінде қоғамдық қарсылық біршама жігерлі сипатта қалыптасты деп қорытындылауға болады.

Дереккөздер

ҚРОМА – Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік архиві.

ӨРОМА – Өзбекстан Республикасы Орталық мемлекеттік архиві.

РФМА – Ресей Федерациясының Мемлекеттік архиві.

Әдебиеттер тізімі

Асылбеков, 1955 – *Асылбеков М.Х.* Железнодорожники Казахстана в первой русской революции (1905-1907 гг.) Алматы. 1955.



Бегалиева, Косанбаев, 2019 – *Бегалиева А.К., Косанбаев К.* История изучения этнографии народов Туркестана в трудах дореволюционных российских исследователей в XVIII - начала XX вв. Алматы: Қазақ университеті, 2019.

Бекмаханов, 1957 – *Бекмаханов Е.* Присоединение Казахстана к России. М., 1957.

Благовещенский, 2006 – *Благовещенский Г.* Экономическое развитие Туркестана // История Казахстана в западных источниках XII-XX вв. Алматы: Санат, 2006. – Т. 5. – С. 255.

Большевик Казахстана, 1947 – *Большевик Казахстана*. 1947. №10.

Военный сборник, 1903 – *Военный сборник*. 1903. №3.

Высший подъем революции 1905-1907 гг., 1956 – *Высший подъем революции 1905-1907 гг. (ноябрь-декабрь 1905 г.)*. Ч.3, кн. 2. М., 1956.

Галузо, 1929 – *Галузо П.Г.* Туркестан – колония. М., 1929.

Заорская, Александр, 1915 – *Заорская В.И. Александр К.* Промышленные заведения Туркестанского края. Петроград. 1915.

Киргизская степная газета, 1894 – *Киргизская степная газета*. 18 XII. 1894.

Қазақ ССР тарихы, 1957 – *Қазақ ССР тарихы*. Т.І. Алматы, 1957.

Қазақ ССР тарихы, 1982 – *Қазақ ССР тарихы*. 3 том. Алматы, 1982.

Материалы по киргизскому земледелию. Чимкентский, Аулие-Атинский, Казалинский, Перовский уезд. Ташкент, 1908, 1910, 1911, 1912, 1913.

Материалы народного хозяйства Туркестанского края. Ч. 2. Приложение к отчету по ревизии графа К. Палена. СПб, 1910.

Материалы по обследованию Сыр Дарьинской области П. Румянцева. Т. І. Ташкент, 1912.

Метелица, 1961 – *Метелица Л.* Партия большевиков во главе нового революционного подъема (1910-1914 гг.). М., 1961.

Өсербаев, 1959 – *Өсербаев Б.* Қазақстанда жұмысшы табы мен шаруалар одағының нығаюы. Алматы, 1959.

Пален, 1911 – *Пален К.* Материалы к характеристике народного хозяйства в Туркестане. Ч. І. СПб. 1911.

Первая всеобщая перепись населения...

Писковский, 1958 – *Писковский А.В.* Революция 1905-1907 годов в Туркестане. М., 1958.

Рабочее и аграрное движение в Казахстане в 1907-1914 годах. Сб. документов и материалов. Алматы, 1957.

Революционное движение в Казахстане в 1905-1907 годах. Сб. документов и материалов. Алматы, 1955.

Революция 1905-1907 гг. в национальных районах России. Сб. статей. М., 1949.

Русский Туркестан, 1905, 26 августа.

Савокин, Ханазаров, 1957 – *Савокин А.М., Ханазаров К.Х.* Рабочее движение и деятельность социал-демократической организации в Туркестане. Ташкент, 1957.

Совет үкіметі үшін /Естеліктер/. Қызылорда, 1957.

Сужиков, 1959 – *Сужиков М.* Особенности Октябрьской социалистической революции в Казахстане. Алматы, 1959.

Сулейменов, 1963 – *Сулейменов Б.* Аграрный вопрос в Казахстане в последней трети XIX - начале XX вв. Алматы, 1963.

Толыбеков, 1959 – *Толыбеков С.Е.* Общественно-политический строй казахов XVII-XIX вв. Алматы, 1959.

Турсынов, 1962 – *Турсынов Х.* Восстание 1916 года в Средней Азии и Казахстане. Ташкент, 1962.

Шафиро, 1965 – *Шафиро Ш.* Первые группы РСДРП и начало профсоюзного движения в Казахстане (1905-1907 гг.). Алматы, 1965.

Sources

CSARK – Central State Archive of the Republic of Kazakhstan.

CSARU – Central State Archive of the Republic of Uzbekistan.

SARF – State Archive of the Russian Federation.

References

Asylbekov, 1955 – *Asylbekov M.Kh.* Zheleznodorozhniki Kazakhstana v pervoy russkoy revolyutsii /1905-1907/ gg. [Railway workers of Kazakhstan in the first Russian revolution /1905-1907/]. Almaty, 1955. (In Rus.)

Begaliyeva, Kosanbayev, 2019 – *Begaliyeva A.K., Kosanbayev K.* Istoriya izucheniya etnografii narodov Turkestana v trudakh dorevolutsionnykh rossiyskikh issledovateley v XVIII - nachala XX vv. [History of the



study of the ethnography of the peoples of Turkestan in the works of pre-revolutionary Russian researchers in the 18th - early 20th centuries]. Almaty: Kazak universiteti, 2019. (In Rus.)

Bekmakhanov, 1957 – *Bekmakhanov E.* Prisoyedineniye Kazakhstana k Rossii [Accession of Kazakhstan to Russia]. M., 1957. (In Rus.)

Blagoveshchenskiy, 2006 – *Blagoveshchenskiy G.* Ekonomicheskoye razvitiye Turkestana // Istoriya Kazakhstana v zapadnykh istochnikakh XII-XX vv. [Economic development of Turkestan // History of Kazakhstan in Western sources of the XII-XX centuries]. Almaty: Sanat, 2006. – T. 5. – S. 255. (In Rus.)

Bolshevik Kazakhstana, 1947 – *Bolshevik Kazakhstana* [Bolshevik of Kazakhstan]. 1947. Nr 10. (In Rus.)

Voyennyy sbornik, 1903 – *Voyennyy sbornik* [Military collection]. 1903. Nr3. (In Rus.)

Vysshiy podyem revolyutsii 1905-1907 g.g., 1956 – *Vysshiy podyem revolyutsii 1905-1907 g.g.* [The highest rise of the revolution of 1905-1907] (1905). Ch.3, book 2. M., 1956. (In Rus.)

Galuzo, 1929 – *Galuzo P.G.* Turkestan – koloniya [Turkestan is a colony]. M., 1929. (In Rus.)

Kirgizskaya stepnaya gazeta, 1894 – *Kirgizskaya stepnaya gazeta* [Kyrgyz steppe newspaper]. 18. XII. 1894. (In Rus.)

Kazakh SSR tarihy, 1957 – *Kazakh SSR tarihy* [History of the Kazakh SSR]. Vol. I. Almaty, 1957. (In Kaz.)

Kazakh SSR tarihy, 1982 – *Kazakh SSR tarihy* [History of the Kazakh SSR]. Vol. 3. Almaty, 1982. (In Kaz.)

Materialy po Kirgizskomu zemlepolzovaniyu Chimkentskiy, Auliye-Atinskiy, Kazalinskiy, Perovskiy uyezd [Materials on Kyrgyz land use Chimkent, Aulie-Ata, Kazalinsky, Perovsky district]. Tashkent, 1908, 1910, 1911, 1912, 1913. (In Rus.)

Materialy Narodnogo khozyaystva Turkestanskogo kraya [Materials of the National Economy of the Turkestan Territory]. Ch. 2. Prilozheniye k otchetu po reviziigrafa K. Palena. SPb, 1910. (In Rus.)

Materialy po obsledovatelnoSyrDarinskoyoblasti [Materials on the examination of the Cheese of the Darya region P. Rumyantsev]. Vol. I. Tashkent, 1912. (In Rus.)

Metelitsa, 1961 – *Metelitsa L.* Partiya bolshevikov vogleve novogo revolyutsionnogo podyema [The Bolshevik Party at the head of a new revolutionary upsurge] (1910-1914). M., 1961. (In Rus.)

Oserbaev, 1959 – *Oserbaev B.* Kazakhstanda jumysshlyaby men sharualar odagynyn nygayuy [Strengthening of working class and peasant union in Kazakhstan]. Almaty, 1959. (In Kaz.)

Palen, 1911 – *Palen K.* Materialy k kharakteristike narodnogo khozyaystva v Turkestane [Materials for the characterization of the national economy in Turkestan]. Ch. I, SPb, 1911. (In Rus.)

Pervaya vseobshchaya perepis naseleniya [The first general census]. (In Rus.)

Piskovskiy, 1958 – *Piskovskiy A.V.* Revolyutsiya 1905-1907 godov v Turkestane [Revolution of 1905-1907 in Turkestan]. M., 1958. (In Rus.)

Rabocheye i agrarnoye dvizheniye v Kazakhstane v 1907-1914 godah [Labor and agrarian movement in Kazakhstan in 1907-1914] (Sb. dokumentov i materialov). Almaty, 1957. (In Rus.)

Revolutsionnyye dvizheniye v Kazakhstane v 1905-1907 godah [Revolutionary movement in Kazakhstan in 1905-1907]. (Sb. dokumentov i materialov). Almaty, 1955. (In Rus.)

Revolutsiya 1905-1907 gg. v natsionalnykh rayonakh Rossii [Revolution 1905-1907 in the national regions of Russia] (Sb. Statey). M., 1949. (In Rus.)

Russkiy Turkestan [*Russian Turkestan*], 1905, 26 avgust. (In Rus.)

Savokin, Khanazarov, 1957 – *Savokin A.M., Khanazarov K.Kh.* Rabocheye dvizheniye i deyatelnost sotsial-demokraticheskoy organizatsii v Turkestane [The labor movement and the activities of the social democratic organization in Turkestan]. Tashkent. 1957. (In Rus.)

Shafiro, 1965 – *Shafiro S.* Pervyye gruppy RSDRP i nachalo profsoyuznogo dvizheniya v Kazakhstane [The first groups of the RSDLP and the beginning of the trade union movement in Kazakhstan]. (1905-1907). Almaty, 1965. (In Rus.)

Sovet ukimeti ushin [For the Soviet government] (Memories). Kyzylorda, 1957. (In Kaz.)

Suzhikov, 1959 – *Suzhikov M.* Osobennosti Oktyabrskoy Sotsialisticheskoy revolyutsii Kazakhstana [Features of the October Socialist Revolution of Kazakhstan]. Almaty, 1959. (In Rus.)

Suleimenov, 1963 – *Suleimenov B.* Agrarnyyvopros v Kazakhstane posledney tretiy XIX nachalo XX vv [The agrarian issue in Kazakhstan in the last third of the 19th and early 20th centuries]. Almaty, 1963. (In Rus.)

Tolybekov, 1959 – *Tolybekov S.E.* Obshchestvennyy politicheskii stroy kazakhov XVII-XIX vv [The social political system of the Kazakhs of the XVII-XIX centuries]. Almaty, 1959. (In Rus.)

Tursynov, 1962 – *Tursynov H.* Vosstaniye 1916 goda v Sredney Aziii Kazakhstane [The uprising of 1916 in Central Asia and Kazakhstan]. Tashkent, 1962. (In Rus.)

Zaorskaya, Aleksandr, 1915 – *Zaorskaya V.I. Aleksandr K.* Promyshlennyye zavedeniya Turkestanskogo kraia [Industrial institutions of the Turkestan region]. Petrograd, 1915. (In Rus.)



ОТАН ТАРИХЫ. 2023 № 26 (4)

ӘДІСНАМА / METHODOLOGY / МЕТОДОЛОГИЯ

Балтабаева К.Н., Жакишева С.А.

ПОЛИТИЧЕСКИЕ РЕПРЕССИИ КАЗАХСТАНСКИХ БЕЖЕНЦЕВ 20–30-Х ГГ.
XX ВЕКА И ПРОБЛЕМЫ РЕАБИЛИТАЦИИ.....670

Meldibekova Z.A.

DIGITALIZATION OF MODERN NATIONAL HISTORICAL SCIENCE683

ТАРИХ / HISTORY / ИСТОРИЯ

Ногайбаева М.С., Көшімова А.О., Қыдыр Т.

АЛТЫН ОРДА ДӘУІРІНДЕГІ ДІНИ-ДИДАКТИКАЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАРДЫҢ
ДЕРЕКТІК МАҢЫЗЫ.....692

Қамбарбекова Ғ.Ә., Қари Қ.А.

XIX ҒАСЫРДАҒЫ БҰХАРА ХАНЫНЫҢ ЕЛШІСІ ХАТШЫСЫНЫҢ
ЕСТЕЛІГІНДЕГІ ОРТАЛЫҚ АЗИЯ МЕН ҚАЗАҚТАР.....704

Oterova G.E., Karimova A.E., Kussainov D.Zh.

THE SIGNIFICANCE OF THE DOCUMENTS OF THE SIBERIAN COMMITTEE
IN THE STUDY OF THE HISTORY OF KAZAKHSTAN OF THE XIX CENTURY.....718

Нұртазина Н.Д., Азмұханова А.М., Әкімбек Ж.А.

ТҮРКІСТАН ӨЛКЕСІНДЕГІ МҰСЫЛМАНДЫҚ МЕКЕМЕЛЕР МЕН ДІНБАСЫЛАРҒА
ҚАТЫСТЫ ИМПЕРИЯЛЫҚ ДОКТРИНАЛАР.....730

Нұрпейісова Э.Т., Әбіл Е.А., Ураков Д.Ж. (Узбекистан)

ЕЛДЕС ОМАРОВ: ТАРИХ ТОЛҚЫНЫНДАҒЫ ТҮЛҒА (ЗЕРТТЕЛУ ДЕҢГЕЙІ).....744

Харипова Р.Е.

МУЗЕЙНЫЙ ФОНД КАК ИСТОЧНИКОВАЯ ОСНОВА ИЗУЧЕНИЯ ИСТОРИИ И
КУЛЬТУРЫ (К ИСТОРИИ ФОРМИРОВАНИЯ ФОНДОВ ЦЕНТРАЛЬНОГО МУЗЕЯ
КАЗАХСТАНА).....755

Қожақұлы Ө., Асқар А.Г.

XX Ғ. БАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ АУЫЛЫ: ЭКОНОМИКАЛЫҚ-САЯСИ АХУАЛДЫ ЖІКТЕУ,
ТАЛДАУ (СЫРДАРІЯ ОБЛЫСЫ МЫСАЛЫНДА).....767

Собисевич А.В. (Россия)

ОПЫТНАЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННАЯ СТАНЦИЯ КАРАГАНДИНСКОГО
ИСПРАВИТЕЛЬНОГО ТРУДОВОГО ЛАГЕРЯ.....779

Мамбетова Ғ.А., Мүмінов Ә.К. (Түркия)

ҚАЗАҚ МОЛДАЛАРЫНЫҢ XX ҒАСЫРДАҒЫ «АМАН ҚАЛУ» СТРАТЕГИЯСЫ
(ҚАЗАҚСТАННЫҢ БАТЫС Өңірі).....792

Taspulatova K.K.

METHODS AND WAYS FOR CULTIVATING KAZAKHSTANI PATRIOTISM.....808

Маргулан А.С.

КОМПАРАТИВИСТСКИЙ АНАЛИЗ ЛОНДОНСКОГО И САНКТ-ПЕТЕРБУРГСКОГО
СПИСКОВ «ТАВАРИХ-И ГУЗИДА-ЙИ НУСРАТ-НАМЕ» ПО ГЕНЕАЛОГИИ
ДЖУЧИДОВ.....817

Kuanbay O.

THE IMPACT OF THE GENRO COUNCIL OF ELDERS ON SHAPING MODERN JAPAN
(1889-1912).....832

Бәкір Ә.Қ., Құдайбергенова А.И., Тайман С.Т.

МҰСТАФА ШОҚАЙДЫҢ ТӘУЕЛСІЗ МЕМЛЕКЕТ ЖОЛЫНДАҒЫ
КҮРЕСІНДЕГІ НЕГІЗГІ ТҰЖЫРЫМДАР.....846

АРХЕОЛОГИЯ / ЭТНОГРАФИЯ / ЭПИГРАФИКА

Рахимжанова С.Ж., Курманиязов И.С., Аккошкарлова Ж.Т.

ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫЕ ИТОГИ ИЗУЧЕНИЯ КЕРАМИКИ СТОЯНКИ
ЖАЛҒЫЗ-АҒЫМ.....860



Нұрманова А.Ш.

ДЖУЧИДСКИЕ ПРАВИТЕЛИ НА ТЕРРИТОРИИ КАЗАХСТАНА:
СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИЗУЧЕНИЕ ЭПИГРАФИЧЕСКИХ И НАРРАТИВНЫХ
ИСТОЧНИКОВ.....870

Әжіғали С.Е., Әшім Б.Ә.

БАТЫС ҚАЗАҚСТАН КЕШЕНДІ ЭТНОАРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЭКСПЕДИЦИЯСЫНЫҢ
2021 ЖЫЛҒЫ ЗЕРТТЕУЛЕРІНІҢ КЕЙБІР НӘТИЖЕЛЕРІ.....883